

TÜRKÜLERİN DİLİNDE İSTANBUL SİLÜETİNİN GÖRÜNÜMÜ*

Yrd. Doç. Dr. Sinan GÖNEN
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı bölümü
sgonen@selcuk.edu.tr

Özet

Dünyanın en güzel şehirlerinin başında gelen İstanbul her devirde cazibe merkezi olmayı başarmış, coğrafi güzelliğiyle her devrin insanını büyülemeyi sürdürmüştür. Bugün İstanbul'un bu büyüüsü bütün olumsuzluklara rağmen hâlâ devam etmektedir.

İstanbul, Türklerin fethiyle başlayan başkentliğin yanında kültür başkentliğini de üstlenmiş ve özellikle klasik edebiyatımız içerisinde kendisine ayrı bir yer edinmiştir. Öyle ki klasik edebiyatımız ve âşık edebiyatımızda İstanbul'un pek çok güzelliğini görmek mümkündür. Bu bağlamda İstanbul her devirde sayısız âşık edinmiş ve âşıklarını kendisine tutkuyla bağlamıştır. Türk tarihinde birçok açıdan öneme sahip bir şehrin kültürümüz içerisinde de sönük kalması düşünülemezdi. İstanbul geçmişte ve bugün kültürel ürünlerimize konu olmuş, âşğının karşısında maşuk olmuş ya da aşklarla bütünleşen bir mekân olmuştur.

Birçok kültürel ürünümüz içerisinde karşımıza çıkan İstanbul, türkülerimiz içerisinde de kendine ayrı bir yer edinmiştir. İstanbul'un güzelliklerini işleyen türküler olduğu gibi, İstanbul'un havasını aşkla, sevgiyle birleştiren türkülerimiz de vardır. Bu makalede İstanbul'u konu edinen türkülerdeki İstanbul silüeti çıkarılmaya çalışılacak, İstanbul'un türkülerimize etkisi çeşitli yönleriyle değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: İstanbul, Türkü, silüet, görünüm.

THE VIEW OF THE SILHOUETTE OF ISTANBUL IN THE LANGUAGE OF FOLK SONGS

Absract

Istanbul, which is one of the most beautiful cities in the world, has prospered to become a center of attention in every age and has continued to charm the people of every period with its geographical beauty. Today, this glamour of the city of Istanbul is still alive despite all unfavorable conditions.

Istanbul, which became the capital city with the conquest of the Turks, has besides assumed to become the cultural capital of the country and attained a special place for itself especially in our classical literature. That is, it is possible to see the numerous beauties of Istanbul in our classical literature and Ashik (Minstrel) literature. In this context, Istanbul has had lovers in every period in history and it has beguiled its lovers with passion. It could not be thought that a city which has great significance in several aspects in the Turkish history would remain stagnant. Istanbul has been the subject of our cultural products from the past to the present. It has been the beloved of the lover, or has been a place that unites with adorations.

Istanbul, which we come across in numerous cultural products, has also achieved a distinct place among our folk songs. While there are folk songs which are about the beauties of Istanbul, there are also folk songs which combine the weather of Istanbul with love and passion. In this paper, it will be endeavored to extract the silhouette of Istanbul from the folk songs about Istanbul and the effects of the city on our folk songs will be evaluated from different perspectives.

Key words: Istanbul, Folk Song, silhouette, view.

* Bu çalışma 7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi / Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul 06-10 Ekim 2009 Ankara sempozyumunda sunulan bildiri metnidir.

GİRİŞ

Halk şiiri içerisinde önemli yere sahip olan türküler, söylemeyen dilimiz, görmeyen gözümüz olarak hislerimize tercüman olmuş ve olmaya devam etmektedir. İnsan yaşamının hemen bütün yönleri türkülerde işlenmiş, bu hâliyle türküler yaşamı sanata dönüştüren metinler olarak da karşımıza çıkmıştır.

Genellikle anonim olarak tespit edilen türkülerin içerisinde ferdi olanları da vardır. Öyle ki, Karaca Oğlan, Dadaloğlu, Köroğlu, Pir Sultan Abdal, Neşet Ertaş, vb.leri burada ilk akla gelen isimlerdir. Âşıklarımızın türküler için önemli bir hazine oluşturucusu olduğu açıktır. Hâliyle bu noktada şu soru da akla gelivermektedir. Türküleri anonim halk şiiri içerisinde ele almak ne kadar gerçekçi durmaktadır?

Türküler insanımızla doğmuş, ki adını da Türk kelimesinden almış, âdetâ bütünleştiği insanların genel karakteristik özelliklerini bünyesine katmıştır. Yöresel alanda derlenen türkülerde bu durumu daha açık görebiliriz.

Bugüne kadar türküler üzerine birçok araştırmacı eğilmiş, kimi derlemeleriyle alana malzeme çıkarırken, kimi de incelemeleriyle katkı sunmuştur. Burada, başta *Mecmua-i Saz-ı Söz*'ün sahibi Ali Ufki'yi ve son dönemde Cahit Öztelli, Mehmet Özbek, Muzaffer Sarısözen, A. Şükrü Esen ve Ali Yakıcı gibi isimleri saymadan geçemeyiz.

Türkünün tanımlara baktığımızda birbirine yakın birçok tanımın yapıldığını görürüz. Bunlar içerisinde Fuad Köprülü “*Türklere mahsus bir beste ile söylenen halk şarkılarıdır.*” (Köprülü, 1993: 246) şeklinde kısa ve özlü bir tanım yaparken, Öztelli “*Halkın ortak malı olan bir edebiyat türüdür... Türkü, genel edebiyat türleri içinde bir nazım türüdür. Yani, ölçülü (vezin), uyaklı (kafiye) dizelerle (mısra) meydana gelir. Önceleri kişi yaratmalarıyla meydana çıkan türküler, bir süre sonra toplumun malı olur.*” (Öztelli, 2002: 11) şeklinde bir açıklama yapmış; en geniş, kapsamlı tanımı ise türkü ile ilgili en son çalışmalardan birine imza atan Ali Yakıcı ortaya koymuştur. O türküyü:

“*Duygu, düşünce, hayal ve birey ya da toplum olarak doğumdan ölüme kadar yaşanan, insan ve toplumda iz bırakan bütün olayları dile getiren, sevinçli ya da üzüntülü zamanlardaki coşku ve heyecanı yansıtan, kaynakları genellikle ozan, türkü yakıcı ve söyleyicisi kişilerden oluşan, hangi edebiyat şubesine ait ya da hangi biçim ve türde ortaya çıkmış olursa olsun halka mal edilerek anonimleşen, şölende, düğünde toplantıda ve her türlü icra ortamında dillerden düşürülmeyen, icracısı, icra ortamı ve konusuna göre kendine has bir ezgiyle söylenen manzum ürünlere türkü denir.*” (Yakıcı, 2007: 44) diye tanımlamıştır.

O hâlde yukarıdaki tanımlarından da anlaşılacağı üzere türküler, duygu ve düşüncelerin millî kültüre has ve anonim ya da ferdi şekilde dile gelmesidir.

Genel olarak kaynaklara baktığımızda türkülerin konu, şekil ve ezgileri açısından ele alındığımız görürüz.

1. *Konuları açısından türküler*: Aşk, sevdâ; gurbet, ayrılık, hasret; beşik, bebek, çocuk; ölüm; tören; asker, askerlik; hapisane; olay; doğal çevre; beslenme ve yiyecekleri konu alanlar; iş ve meslek; övgü; yergi, alay, eleştirî; şikâyet; eğitici, öğretici; arzu, istek; dinî, tasavvufî ve oyun türküleri.

2. *Şekil açısından türküler*: Bu başlık altında türkülerin ana yapısını oluşturan bentlerle kavuştıkları ele alınarak incelenmiştir.

3. *Ezgileri açısından türküler*: a. Usulsüzler (Uzun havalar): (Bozlak, divan, koşma, kayabaşı, maya, çukurova, vb.) b. Usullüler (Oyun havaları): (horon, kırık hava, oturak, zeybek, dattiri, şıkıtım) (Yardımcı, 1999; Yakıcı, 2007).

Elbette konu açısından oldukça zengin olan türküler, mekânda mukim olan insanı, mekânıyla ele almaması düşünülemezdi. Burada, makalemizde ele aldığımız mekân, insan ve bunların birleşiminden doğan türkülerin, mekân dili olduğu ve mekânı insanların algılayış biçimleriyle yansıttığı görülecektir.

Mekânların dili, sakinlerini konuşturarak çözümler ya da görüp beğenenlerin, methini duyanların dışı vurumuyla anlaşılır. Elbette birçok ilimiz türkülerine konu olmuş; bazen bir güzeliyle bazen bir yiğidiyle, bazen doğal güzelliğiyle türküşürken, bazen de daha elim olaylarla türkülerin diline düşmüştür. Özellikle birinci dünya savaşı ve kurtuluş savaşı sırasında yaşananlar zihinlerde hâlâ türküler sayesinde canlı tutulmaktadır.

Bu noktada ülkemizde mekân ve insan birleşiminin en güzel örneği İstanbul ve âşıkları olsa gerektir. Her devirde cazibe merkezi olan İstanbul, hem tarihî önemiyle hem coğrafi güzelliğiyle dünya incilerinden biridir. Özellikle Hz. Muhammed'in şehrin fethini müjdeleyen hadisleriyle birlikte, şehir aralıklarla birçok akınlara uğramış, ta ki sekiz asır sonra Fatih Sultan Mehmet'le bu muzafferiyet Türklere nasip olmuştur. O günden beri ruhuyla bir Türk şehri olan İstanbul'un adı bile, İslambol "İslamın yoğun yaşandığı şehir" şekliyle efsaneleşmiş ve halkın ortak belleğinde yer etmiştir. Şehir, onda yaşananların ve yaşayanların oluşturduğu ruhuyla yeni bir imaja bürünmüş ve hafızalara öylece kazanmıştır. Tarihte başkentlik yaparak devletin, bilimin, sanatın, kültürün ve ticaretin merkezi konumunda olan İstanbul, elbette türkülerimize konu olacaktı.

Burada bir kere daha türkülerin kaynakları açısından son derece önemli olan âşıklarımızı da unutmamak gerektir. Zira her türkünün elbet bir söyleyeni olacak ve unutulacak anonimleşecektir. Ayrıca anonim türkülerin yanında ferdî türkülerin de olduğunu söylemiştik. Tam bu noktada âşıklar açısından İstanbul'u görmezlikten gelemeyiz. Klasik edebiyatımızın merkezi durumundaki İstanbul'un, âşık edebiyatında da önemli bir yeri vardır. Başta özellikle yeniçerilerin içinde temsilcilerini gördüğümüz âşıklar ve diğer dönemlerde âşık kahvehanelerinde ürünler vererek geleneğin oturmasına katkı sunan âşıklarımızla, tekke ve çevresinde gelişen edebiyatının temsilcilerinin eserleri de türkü kaynağı açısından oldukça önemlidir.

Bu âşıklardan; Âşık, Kayıkçı Kul Mustafa, Âşık Ömer, Levnî, Gevherî, Kâtibî, Kuloğlu, Üsküdârî, Öksüz Âşık, Abdî, Bağdadî, Şermî, Nigarî, Dervîş Osman, Seyranî, Reşidî, Harabat Haçık, Sarkis, Üryanî, Fedâî, Beşiktaşlı Gedâî, Ahmet Şeyda ve Segâhî'yi İstanbul'la ilgili eserler veren isimler arasında sayabiliriz (Çobanoğlu, 2007).

Biz incelemiş olduğumuz türkülerini anonim olan türkülerden seçtik ve iki alt başlıkta değerlendirdik:

1. Türkülerde İstanbul Silüeti
2. İstanbul'un Türküleri Yansıması

Aşağıda tespit ettiğimiz metinler eşliğinde yukarıda sıraladığımız başlıklar ayrıntılı ele alınacaktır.

1. TÜRKÜLERDE İSTANBUL SİLÜETİ

Makalemizi, türkülerle ilgili dokuz kaynaktaki yaklaşık 1500'ün üzerinde ve bazıları kaynaklarda ortak olan anonim türkülerden hazırladık. İstanbul ile türkülerimizin bütünleşmesinde ilginç sonuçların ortaya çıktığı görülecektir. Aşağıda, İstanbul'un türkülerimize yansıma şekilleri, hangi ilçenin, bölgenin, semtin ya da yapının ne kadar sıklıkla türkülerde yer aldığı, bu yer alışıta hangi özelliğinin öne çıktığı ve bu özelliğinin türkülerde nasıl etki ettiği sayılarıyla yer almaktadır.

1.1. İstanbul ve Çevresi

İstanbul (36), Beyoğlu (15), Üsküdar (10), Kâğıthane (5), Kasımpaşa (3), Adalar (2), Beşiktaş (2), Büyükdere (2), Sirkeci (2), Aksaray (2), Tophane (2), Kadıköy (1), Galata (1), Balat (1), Sarayburnu (1), Topkapı (1), Moda (1), Sultan Beyazıt Meydanı (1), Ortaköy (1), Arnavutköy (1), Emirgan (1), Malta Limanı (1), İstinye (1), Yeniköy (1), Tarabya (1), Sarıyer (1), [Anadolu] Kavağı (1), Karaağaç (1), Söğütözü (1), Aynalı Kavak (1), Tersane (1), Kapıkule (1), Mevlevihane (1), Fındıklı (1), Kabataş (1), Dolmabahçe (1).

1.2.. İstanbul'da Yapılar: Yenicami (1), Süleymaniye (1), Ayasofya (1), Eyüp Sultan (1), Eyüp (1).

1.3. İstanbul'da Kişiler: Fatih Sultan Mehmet (1), Sultan Hamit (1), Sultan Aziz (1), Yahya Efendi (1), Rüstem Paşa (1), Piri Paşa (1) Valide Sultan (1).

Yukarıdaki yerleşim yerlerinin türkülerde yer alma sayıları bize İstanbul'un önemli kabul edilen mekânlarını göstermektedir. Burada sıkça geçen yerlerin özelliklerine bir bakacak olursak şunları söyleyebiliriz:

İstanbul: Kızları, denizi, kayığı, çarşıları, sokakları, konakları, kış geceleri, iskeleleri, etrafının dağlık ve meşelik olması ve yollarının uzaktan uzak olmasıyla türkülerde karşımıza çıkmaktadır.

Beyoğlu: Türkülerde İstanbul'dan sonra en sık karşımıza çıkan ilçesidir. Beyoğlu şu özellikleriyle ön plana çıkar: Sevgililerin buluşacağı yer olmasıyla, çarşıları ve dükkânlarıyla, sevgilinin mekânı olmasıyla, evleri ve konaklarıyla.

Üsküdar: Türkülerde gerçek İstanbul Avrupa yakası, hatta sur içi kabul edildiği için Anadolu yakası geri planda tutulmuştur. Bu durum türkülerde özellikle Üsküdar'ın ayrı bir yermiş gibi gösterilmesine sebep olmuştur. Zira "İstanbul'dan Üsküdar'a yol gider" dizesi ya da başka bir dizenin, "İstanbul'dan Üsküdar'ın arası" şekliyle geçmesi bize bunu gösteriyor. Üsküdar'ın özellikleri ise: Kayıkları, alt taraflarında yalıların bulunması, arka taraflarında yer alan bağları, karşısında Beşiktaş'ın yer almasıdır.

Kâğıthane: Eğlencilecek ve gezilecek yer olması, kayıkları ve çağlayana benzetilmesiyle.

Kadıköy: Kızlarının cilveli oluşuyla.

Aksaray: Uzak olması, çarşıları ve dükkânlarıyla.

Kasımpaşa: Yemişi ve güzelleriyle,

Mevlevihane: Dedeleriyle.

Fındıklı: Suyuyla.

Beşiktaş: Yahya Efendiyle.

İstinye: Bülbülleriyle.

Yeniköy: Müslümanlarıyla.

Tarabya: Gayrimüslimleriyle.

Sarıyer: Yoğurduyla.

Eyüp Sultan: Çarşısıyla.

Galata: Yukarıda Üsküdar için söylediğimiz İstanbul'un sur içi kabul edilmesi konusu Galata için de geçerlidir; zira "İstanbul'un karşısında Galata" dizesiyle sanki Galata bölgesi de İstanbul'un dışında kabul edilmektedir.

Yenicami: Güvercinler mekânı olmasıyla.

Süleymaniye: Mahyaları ve şadırvanıyla.

2. İSTANBUL'UN TÜRKÜLERE YANSIMASI

2.1. İçindeki Aşk ve Sevdalarıyla Yansımaları

İnsanlık tarihi kadar geçmişi eski olan aşk ve seveda konusu türkülerimizin üzerine kurulduğu ana temalardan biridir. Aşklar türkülerde dile getirilmiş, yanan yüreklerle bir nebze olsun su dökülmek istenmiştir. Aşk ve insanı çoğu vakit mekân da tamamlayarak üçlü saç ayağı oluşturmuştur. Eğer bu mekân İstanbul'sa bu durum çok daha farklı olmuştur. Türkülerde İstanbul başlı başına seveda şehir olarak birçok yerde karşımıza çıkar. Bazı ilçeleri de özellikle bu anlamda öne çıkar. Bu durumu yukarıda da sayılarla ifade etmiştik. İşte İstanbul'un en sık görülen ilçelerinden Beyoğlu ve Üsküdar bir türkünün varyantında karşımıza çıkmıştır. Hepimizin bildiği o türküden aşağıya bir bölümü alıyoruz:

1. Kadifeden kesesi
Kahveden gelir sesi
Oturmuş kumar oynar
Ciğerimin, ah ciğerimin köşesi

Haydi yallah, **Beyoğlu**'na yolla
Aman yallah, **Beyoğlu**'na yolla
Yolla yâr yolla. (Öztelli, 2002: 45; Özbek, 1994: 508)

1a. Kadifeden kesesi
Kahveden gelir sesi
Oturmuş kumar oynar
Ciğerimin köşesi
Haydi yallah **Üsküdar**'a yolla
Yolla yolla yâr yolla (Öztelli, 2002: 563)

2.2. Doğal Güzelliğiyle Yansımaları

Ülkemiz bulunduğu coğrafi konum itibariyle içinde sayısız doğal güzelliği barındırır. Bu doğal güzellikler insanın manevi açlığını gideren bir gıda konumunda, ruhunu tedavi eden bir ilaç durumundadır. Bazen öyle olur ki nere baksanız, ne tarafa dönseniz bakmaya, seyretmeye doyamazsınız. Bu köşelerden biri de, belki en güzeli de İstanbul'dur. Birçok türkü bu hususu dile getirmektedir. Aşağıya aldığımız türkü örneği İstanbul'un birçok köşesini doğal güzellikleriyle birlikte ele almaktadır:

Eski kelamı neyleyim
Yeni selamlar eyleyim
Eyer izniniz olursa
Yahıları vasf edeyim

Beşiktaş Yahya Efendi
Herkes muradına erdi
Ortaköy'de funda demir
Arnautköyü'ne dar yetiştii

Emirgân Malta Limanı
İstinye bülbül mekânı
Müsafire rabet etmez
Yeniköy'ün müslümanı

Terapya'da kafir çoktur
Rabet eder müsafire
Büyükdere bir gizli yer
Dahil oldu **Sarıyar**'a

Sarıyar'ın yourdu
Beni bir ana doğurdu
Daha çok söyledim amma
Akşamdan sesim yoğudu

Üzümü koydum tabağa
Geçtim karşiki **Kavağa**
Hem almalı hem vermeli
İşimiz kaldı sabaha (Kúnoş, 1998: 116-117)

2.3. Tarihî Yönüyle Yansıması

Türküler insanların gönül pencerelerinin yansımasıdır. İnsan neden, nasıl etkilenmiş ise onu o şekilde türkü diline dökecektir, ancak öncesinde onu neyin, nasıl etkilediğine ya da algılamada öncü olan unsurlara bakmak lazımdır. İstanbul'u algılama biçimlerimiz hemen hemen ortak olacaktır. Zira devletin merkezi olduğu söylemiştik. Örnek metinlerimizde, İstanbul'un Fatih'i, Sultan Mehmet Han ve Osmanlı padişahlarından Sultan Hamit, Sultan Aziz ve devletin uzun süre yönetildiği Topkapı Sarayı yer almaktadır. Aşağıya bu durumu örneklendirecek bir metni alıyoruz:

İstambul'un karşısında **Galata**
Çek kayıkçı götür bizi **Balat**'a
Ne hoş olur mastikayle salata
Çekmecemin anahtarı altından
Bir yar sevdim asker oldu bahtımdan
Sultan Hamid binler yaşa tahtında (Kúnoş, 1998: 54-55)

2.4. Gurbet Oluşuyla Yansıması

Manzum ve mensur kültürel ürünlerimizde en fazla işlenen konuların arasında gurbet teması gelir. İnsanın sevdiklerinden ayrılarak gurbete çıkması hem gurbete çıkan için, hem de sıra da kalanlar için gönüllerde derin izler bırakacaktır. Bu izlerin bir süre sonra sözlü ürünlere dökülmemesi içten bile değildir. Zira günümüzdeki gibi teknolojinin yaygın ve gelişmiş olmadığı dönemler düşünüldüğünde bu daha açık anlaşılacaktır.

Tarihî süreçte hem devletin, hem de ticaretin merkezi olan İstanbul, insanlar için gidip çalışılacak, ekmeğe parası kazanılacak mekân olmuştur. İstanbul'a gelen kişi için ise hasret günleri başlamış ve türküler dillerden dökülmeye başlamıştır. Öyle durumlar olmuştur ki bu hasret şehre yani İstanbul'a bedduaya kadar varmıştır. Ayrıca askerlerin evlerinden, memleketlerinden ayrılarak İstanbul'a gelmeleri beraberinde türkülerin yakılmasına sebep olmuştur. Hele geri de bir sevgili kalmışsa İstanbul'a serzenişler başka türlü olmuştur. Aşağıya yine birçoğumuzun bildiği türkümüzden bir bölümü tespit ettiğimiz varyantlarıyla alıyoruz:

1. Yârim **İstanbul**'u mesken mi tuttun
Gördün güzelleri beni unuttun
Sılaya gelmeye yemin mi ettin
Kitli kalsın gurbet ilin kapısı (Öztelli, 2002: 94)

1a. Ağam **İstanbul**'da mekân mı tuttun
Gördün güzelleri beni unuttun
Bir iyiyi bir de kötüye kul ettin
İkinci güneşin ferisi olmazmış
Ciğerden yananın arı olmazmış (Ergun-Uğur : 258)

1b. Ağam **İstanbul**'u mesken mi tuttun
Gördün güzelleri beni unuttun
Sılaya dönmemeye yemin mi ettin
Gayrı dayanacak halim kalmadı

Mektuba yazacak sözüm kalmadı
İstanbul'un türlü çeşit boyası
Yüzüme bakmadın karnım doyası
Kör olup da Allah'ımdan bulası (Esen, 1986: 210)

1c. Yârim **İstanbul**'u mesken mi tuttun
Gördün güzelleri beni unuttun
Sılaya dönmeye yemin mi ettin
Gayrı dayanacak özüm kalmadı
Mektuba yazacak sözüm kalmadı (Özbek, 1994: 239)

Aşağıdaki örneğimizde ise durum daha farklıdır. Burada da İstanbul'da bulunan, silasına özlemine dile getirmektedir:

İstanbul başıma zindan
Gözlerim görmüyor gamdan
Vallahi usandım candan
Görsem silamı silamı

İstanbul paye kurulmaz
Kasavet serden ayrılmaz
Bacım gözüme görünmez
İllam anamı anamı (Esen, 1986: 177)

Aşağıdaki son örneğimizde de sevdiğini saklayan, silasına göndermeyen İstanbul'a geride kalan sevgili çok ağır bir beddua etmektedir:

İstanbul İstanbul viran kalası
Taşın toprağını seller alası
Şu dünyada benim sevdiğimi bana veresi (Esen, 1986: 256)

2.5. İçindeki Azınlıklarıyla Yansıması

İstanbul içerisinde fetihten günümüze kadar başta Rum ve Ermeni olmak üzere azınlıklar güven içinde yaşamışlar, Türklerle komşuluk yaparak şehrin kültürel havasının renklenmesine katkı sunmuşlardır. Yüzyıllarca gayet iyi bir şekilde komşuluk yapan gayrimüslimlerle Türkler arasında zaman zaman aşk ve sevdâ ateşi alevlenmiş, bu aşklar türkülerde kadar yansımıştır. Aşağıdaki örneğimiz bir Türk gencinin Hristiyan bir Ermeni kızına âşık olması üzerine yakılmıştır:

İstanbul'dan çıktım derya yüzüne
İrast geldim bir Ermeni kızına
Aç yaşmağın bak yavrunun yüzüne
Dönme m'ola gavur kızı dinime

....

İstanbul'dan çıkar padişahın fermanı
Gökte döner mızrağımın yalmanı
Sen olmazsan ben olayım Ermeni
Dönme m'ola keşiş kızı dinime (Esen, 1986: 49)

Aşağıya aldığımız örnek türkü bendimiz de ise İstanbul'a giden sevgilinin bir Rum kızına gönül kaptırışı ele alınmaktadır:

İstanbul yolları sızıdan sızı
Ağamı zaptetmiş bir Urum kızı
Dağlarda geçirdim yazılan güzü
Gel gel aman (Esen, 1986: 195)

2.6. Ticaret Merkezi Görüntüsüyle Yansıması

İstanbul bugün üzerinde taşıdığı ticari sorumluluk ve yükü tarih boyunca taşımış ve ticaret merkezi olma konumunu sürdürmüştür. Ticaretin merkezi olması hasebiyle piyasaya yeni çıkan ürünler ilk önce İstanbul'da görücüye çıkmış, daha sonra Anadolu'ya ve diğer yerlere dağılmıştır. "İstanbul'dan aldım" ya da "İstanbul'dan geldi" sözü Anadolu'da ve diğer yerlerde hatta Kırım'da bile yeni ürünlerin çıkış merkezinin İstanbul kabul edildiğini göstermektedir. İstanbul'un bu özel konumu türkülerimize de yansımıştır.

Daha çok tören türküleri dediğimiz kına türkülerinden seçilmiş aşağıdaki örneklerimizde gelin kızın çeyizi de İstanbul'dan getirilen yeni ürünlerle düzölmüştür:

İstanbul'dan getireyim tası

Evlerden işittim sesi

Kızım olmuş gelinlerin hası

Ney ney neyleyim aman (Öztelli, 2002: 344)

...

İstanbul'dan aldık tası

Nerelerden gelir sesi

Evimizin eğlencesi

Gidiyor hey aslanım gidiyor (Öztelli, 2002: 350)

SONUÇ

İstanbul, Türk tarihinin en önemli şehirlerinin başında gelir. Şehir bu önemini; tarihten gelen rolü gereği, ekonominin kalbi konumunda olması, doğal güzellikleriyle, tarihî mekânlarıyla, dinî ve tarihî şahsiyetleri barındırmasıyla kazanmıştır. Bütün milletlerce bu önemin İstanbul'a verilmesi de şehrin ayrıca önemini ortaya koymaktadır. Uzun yıllar başkentlik yapan İstanbul'un etrafında zengin bir kültür atmosferi oluşmuş, âşıkların mekânı olduğu gibi ayrıca maşukluk da yapmıştır. Bugün hâlâ bütün olumsuz durumlara rağmen İstanbul tarihteki rolünü sürdürmekte ve cazibe merkezi olma konumunu devam ettirmektedir. Elbette bu özelliklere sahip bir şehir kültürel ürünlerde de kendine geniş bir yer bulmuştur.

Türkülerimize baktığımızda şunları söyleyebiliriz:

1. İstanbul tarihte yüklediği misyonu ölçüsünde türkülerde geniş yer edinmiştir.

2. İstanbul türkülere tarihî ve coğrafi güzellikleriyle konu olmuştur.

3. Gurbet oluşuyla konu olmuştur.

4. Tarihî semtleri ve her semtin öne çıkan özelliğiyle konu olmuştur.

5. Âşıkları ve maşuklarıyla konu olmuştur.

6. Tarihî ve dinî şahsiyetleri, azınlıkları, sarayları, denizi, yalıları, akarsuları, kızları gençleri, çarşıları, dükkânlarıyla konu olmuştur.

Bugün elbette anonim türkülerin doğmasını beklemek biraz güçtür. Dolayısıyla incelemiş olduğumuz anonim türküler tarihteki İstanbul'u konu edinmiş ve sınırlarını o noktada çizmiştir.

III. EK / ÖRNEK TÜRKÜ METİNLERİ

Değerlendirme yaparken faydalandığımız metinler, İstanbul'u konu alan türkülerden seçilmiştir. Bazı türkülerin tamamı yer alırken, bazılarının ilgili bölümlerine yer verilmiştir. Metinlerin özgün imlâlarına dikkat edilmiştir.

A. Aşağıdaki 15 türkü örneğimiz aşk ve seveda konusuyla ilgilidir.

1. Gemi gelir yan verir
İskeleye şan verir
Şu **İstanbul** kızları
Koca diye can verir
Hani benim Recebim
Recebim, sarı lira vereceğim
Almazsan karakola gideceğim (Özbek, 1994: 174; Öztelli, 2002: 247)

2. Kadıköylü cilveli aman
Aslı Büyükdereli
Denizde dalga
Gemide halka
Canım cicim bahriyeli
Çabuk beni sakla (Öztelli, 2002: 77) Nakarat

3. Aksaray'a gide gide yorulдум
Ben o yârin cemalini vuruldum
Uzun boylu, ince bele sarıldım
Seni bana, beni sana verseler
Telli duvak, sırma teller taksalar (Öztelli, 2002: 154)

4. İstanbul'dan gelir kayak
İçi dolu sarhoş ayık
Bulamadım kendime layık
Ufacık tefecik konuşalım
Beyoğlu'nda buluşalım

İstanbul'da aynalı çarşı
 Dükkânları karşı karşı
 Ne istersin işte çarşı
 Ufacık tefecik konuşalım
Beyoğlu'nda buluşalım (Öztelli, 2002: 175)

4a. Üsküdar'dan gelir kayık
 İçi dolu sarhoş ayık
 İnce belli bana layık
 Çetetik petetik oynaşalım
 Ayvalıkta buluşalım
 Karyolada öpüşelim
Beyoğlu'nda var bir çarşı
 Dükyanları karşı karşı
 Ne istersen iste çarşı
Keytane'den gelir kayık
 İçindeki bizim Fayık
 Nazlı dilber bana layık (Kúnoş, 1998: 89)

5. Ada sahillerinde bekliyorum
 Seni yârim serian istiyorum
 Her zamanki yerimde bekliyorum
 Beni şad et Şadiye'm başın için
 Nerede o mis kokulu leylaklar
 Sararıp solmak üzere yapraklar
 Bana mesken olunca topraklar
 Beni şad et şadiye'm başın için (Öztelli, 2002: 242)

6. Nasıl methedeyim sevdiğim, seni
İstanbul, Bursa'yı değer gözlerin
 Arasam bulunmaz ruhu revanım
 İzmir'i, Konya'yı değer gözlerin (Öztelli, 2002: 258)

7. Ey bostancı bir bostan ver
 Hastam var aman aman
 Hastam da değil, **Adalar**'da
Moda'larda dostum var
 Üç düşmanı aman da
 Öldürmeye kastım var aman aman (Öztelli, 2002: 513)

8. Arabacı arabacı
 İşte sana ben kiracı
 Arabacı da arabanı çek
 Nereye?

Kâhtane'ye

Arabacı arabanı sür
Nereye?

Beyoğlu'na

Haydindi paldır küldür yallah yallah
Haydindi tıngır mıngır yallah yallah
Arabaya biz binelim

Beyoğlu'na sür gidelim

Arabacı da arabanı çek (Öztelli, 2002: 516)

9. Arabacı arabacı

İşte sana ben kiracı
Arabacı süüüür..
Nereye?

Beyoğlu'na

Deeh...

Yallah yallah, yallah yallah
Haydi de tıkr mıkr yallah yallah
Arabaya da binelim

Sirkeci'ye sür gidelim

Arabacı süüüür..
Nereye?

Sirkeci'ye

Deeh...

Yallah yallah, yallah yallah
Haydi de tıkr mıkr yallah yallah
Bu eğlence böyle m'olur
Aman beyim liraları bozdur
Arabacı süüüür..
Nereye?

Kağıthane'ye

Deeh...

Yallah yallah, yallah yallah
Haydi de tıkr mıkr yallah yallah (Özbek, 1994: 433)

10. İstanbul'dan **Üsküdar**'a yol gider

Yol gider çavuş yol gider
Hanımlara deste deste gül gider
Gül gider çavuş gül gider

...

İstanbul'dan **Üsküdar**'ın arası

Arası çavuş arası
Yaktı beni kaşlarının karası
Karası çavuş karası (Öztelli, 2002: 651-652)

11. Üsküdar'a gideriken aldı da bir yağmur
 Katibimin setresi uzun, eteği çamur
 Katip uykudan uyanmış, gözleri mahmur
 Katip benim, ben katibin el ne karışır
 Katibe kolalı da gömlek ne güzel yaraşır
Üsküdar'a gideriken bir mendil buldum
 Mendilimin içine de lokum doldurdum
 Ben katibi arar iken yanımda buldum
 Katip benim, ben katibin el ne karışır
 Katibe kolalı da gömlek ne güzel yaraşır (Öztelli, 2002: 740)

12. İstanbul'un **Keytane**'si
 Nasıl doğurmuş anası
 Sevdiyimdir dür tanesi
 Küçük büyük hanım etmemelidir
 Rakı ile şarab içmemelidir
İstanbul'un sokakları
 Karşı karşı konakları
 Al ala olmuş yanakları
İstanbul'un kış gecesi
 Pek güzeldir eylencesi
 Edalım bir gül koncesi (Kúnoş, 1998: 55)

13. Bir gemim var salı salıverdim engine
 Basmacılar damga da vurmuş dengine
 Şimdi rağbet güzel ile zengine
 Aman aman Ayşem **Üsküdar**'da hal olur
 Son sununda en sonunda gene gene bana yar olur (Uludemir, 1970: 28)

14. İstanbul'un ortasında meyhane
 Meyhanede çalınıyor kemane
 Rakı içtim oldum deli divane
 Aman da yazıcı daktilon olayım yaz beni
 Hayatımda ilk yârimsin terk edemiyorum ben seni
İstanbul'un ortasında çarşılar
 Dalgalı saçlım akşama beni karşılar
 Ben gidiyorum hoşça kalın komşular
 ...
İstanbul'un ortasında iskele
 İskeleden gidiyorlar askere
 Gitme de yârım vermiyorlar teskere (Uludemir, 1970: 55)

15. Yine gönül havalandı
 Gökte uçan kuş gibi
 Dün gece yârin koynunda
 O yar uykudan uyanmış
 Gözleri sarhoş gibi
 Esmeye rüzgâr yağma yağmur
 Yolda yolcum var benim
 İstanbul'un Beyoğlu'nda
 Kömür gözlüm var benim (Esen, 1986: 128)

B. Aşağıdaki 16-22 numaralı türkü örneklerimiz İstanbul'un doğal güzelliğiyle ilgilidir.

16. Sarayburnu'nun imanım, ufak tefek taşları,
 Vak vak ötüyor, şak şak ötüyor martı kuşları
 Aman kalem olmuş bir tanem o yârimin kaşları
 Çil çil liralara mecdiye paralar
 O beyaz gerdana taksak olmaz mı
 A canım dizsek olmaz mı (Öztelli, 2002: 264)

17. Üsküdar'ın altı yalı
 N'iderim dünyanın malı
 Dedim versen bir şeftali
 Dedi ağam baş üstüne (Öztelli, 2002: 337)

18. Bir uzun yoldur giderim
 Kimseye yoktur kaderim
 Eyer izniniz olursa
 Camileri vasf edeyim
Akseray bir ufak çarşı
 Dükyanları karşı karşı
 Valide Sultan cami yaptı
 Müvakkitle karşı karşı
Ayasofya ibtidası
 Hepsinden evvel binası
 Top kandilde namaz kılanın
 Kabul olur duası
Yeni Cami ketenciler
 İçinde çifte bekçiler
 Bir tarafı balık pazar
 Bir taraf çiçekçiler
Yenicami Yenicami
 Dillerdedir onun namı
 Güvercilerin makamı

Sultan Beyazıd Meydanı**Süleymaniye** mahye kurar

Hep camiler ona uyar

Şadırvanı baştan başa

Suları tavandan akar

Bekçimizin adı Ahmed

Cümle geçmişlere rahmet

Ne güzel mahye kuruyor

O **Fatih Sultan Mehmed** (Kúnoş, 1998: 112-113)**19. Yeni cami kurdu pazar**

Katipler resmini yazar

İndim Bahçe kapusuna

Eyledim bir kayık pazar

Bindim kayığın içine

Seccade yaydım kıcına

Çek kayıkçı pala kürek

Eyüb Sultan çarşısına**Eyüb**'ün çarşısı darlık

Bahçesinde ayva narlık

Siliftera bir hoş yemiş

Keytane çağlayandır**Karaağaç Rüstem Paşa****Sütlüc** ile **Piri Paşa****Aynalı Kavak Tersane**Boşta kaldı **Kasımpaşa****Kasımpaşa**'ya varan var mı

Yemişine doyan var mı

Kaptan paşa beş yüz vurur

Hiç insafa gelen var mı

Sıçan gelir çatal matal

Dolabın kapusun açar

Dolmanın irisini seçer

Üstüne karanfil eker

Kulekapu Mevlehane

Dede döner devrehane

Hendekbaşı lüleciler

Ne mübadır şu **Tophane****Tophane**'den geldim geçtim**Fındıklı**'nın suyun içtim**Kabataş**'a fında demir**Dolmabahçe**'ye yanaştım (Kúnoş, 1998: 120-121)

20. Beyoğlu'nun evleri

Yüksek olur binası

Hem ardından hem önünden

Vardır iki kapısı

Ah **Beyoğlu** vah **Beyoğlu**

Yandı gitti kül oldu

Akıttım gözüm yaşın

Deryada derya oldu

Beyoğlu'nun ortasında

Vardır iki meteris

Meteristen telli kurşun

Telli kurşun atarız

Beyoğlu'nun evleri

Hepsinden güzel

Söylenmiştir dillerde

Edası ezel

Beyoğlu'nun konakları

Benzer saraya

Akıttım çeşmim yaşın

Deryada derya doldu (Kúnoş, 1998: 131s)

21. İstanbul'un etrafı dağdır meşedir

İçinde oturan beydir paşadır

Güzeller meskeni **Kasımpaşa**'dır

Bizden yâre selam eyle turnalar (Esen, 1986: 109)

22. Üsküdar'ın karşısında Beşiktaş

Ne anam var, ne babam var, ne kardaş

Uçan kuşlar olsun bana can yoldaş (Öztelli, 2002: 433)

C. Aşağıdaki 23 numaralı türkü örneğimiz İstanbul'un tarihî yönüyle ilgilidir.

23. Beni tahttan indirdiler

Beş çifteye bindirdiler

Topkapu'ya gönderdiler

Uyan **Sultan Aziz** uyan

Uyan da tahtına dayan

Yandı gitti bütün cihan

...

İki kanatlı kuş olsam

Sarayın üstüne konsam

Sarayda n'olduğunu duysam

Sarayın perdesiyim
 Sultanın dertlisiyim
 Yusuf'umun anasıyım
 Sarayında yeşil perde
 Sen uğrattın beni derde
 Şindi girdim elem derde (Kúnoş, 1998: 132-133)

Ç. Aşağıdaki 24-29 numaralı türkü örnekleri İstanbul'un gurbet görülmesi konusıyla ilgilidir.

24. İstanbul yolları uzaktan uzak
 Yoluma koymuşlar demirden tuzak
 Bu yıl da gelmezsen arzuhal yazak
 Gel gel aman
İstanbul yolları sızidan sızı
 Ağamı zaptetmiş bir Urum kızı
 Dağlarda geçirdim yazılan güzü
 Gel gel aman
İstanbul yolunda bir fidan dikme
 Gülünü dererken belini bükme
 Bir yılda gelirim kederler çekme
 Gel gel aman (Esen, 1986: 195)

25. Ağam İstanbullu, Eğinli misin?
 Sılaya gelmeye yeminli misin?
 Yoksa bana da mı emin değilsin?
 Tez gel ağam, tez gel, eğlenmeyesin
 Elde güzel çoktur evlenmeyesin (Öztelli, 2002: 87)

26. İstanbul'a cura yazdım, saz geldi
 Telli potin kar topuğa dar geldi
 Sevip sevip ayrılması zor geldi
 İnme durnam inme, susuz, selsiz çöllere
 Ben ölürsem meyil verme ellere (Öztelli, 2002: 187)

27. Üsküdar ardında var idi bağlar
 Murat Reis durmuş, dümende ağlar
 On bir ay deyince göründü dağlar
 Rabbim nasip eyle bize karayı
 Evvelden karayı sonra sılayı (Öztelli, 2002: 686; Özbek, 1994: 400)

28. 7 yıl İstanbul'da askerlik yapan Mustafa köye gelirken eşini görür ve eşiyile şöyle söyleşirler:

Erkek:

İstanbul'dan gelir tatar
Yamçısını yandan atar
Garip olan nerde yatar
Kondur beni telli gelin

Kadın:

İstanbul'dan gelir tatar
Katarına kervan katar
Konduramam yiğit seni
Garip olan handa yatar (Öztelli, 2002: 721)

Aşağıdaki 29-30 numaralı son türkü örneklerimiz İstanbul'un ticaret merkezi olma konumuyla ilgilidir.

29. Kırım kıyılarını anlatan bir türküden alınmıştır.

Kefe dedikleri bir uzun çarşı
Dükkanları kurulmuş kibleye karşı
İstanbul'dan gelir malı, kumaşı
Minarede çanı men orda gördüm (Öztelli, 2002: 816)

30. İstanbul'dan aman ayva deyil -yaurumda- nar gelir
İnce fistan –aman- top memeye- yaurumda- dar gelir
Bu gençlikte –aman- ölüm bize- yaurumda- zor gelir

İstanbul'dan –aman- aldırayım- -kuzumda- fezini
Nerelerden –aman- işideyim – kuzumda- sesini
Çok aradım –aman- bulamadım- kuzumda eşini (Kúnoş, 1998: 54)

KAYNAKÇA

- ÇOBANOĞLU, Özkul (2007), *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul*, İstanbul.
- [ERGUN], Sadettin Nüzhet-[UĞUR] Mehmet Ferit (2002), *Konya Vilâyeti Halkîyatı ve Harsiyyatı* (hzl. Hüseyin Ayan), Konya.
- ESEN, Ahmet Şükrü (1986), *Anadolu Türküleri* (hzl. Pertev Naili Boratav-Fuat Özdemir), Ankara.
- KÖPRÜLÜ, Fuad (1993), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara.
- KÚNOŞ, Ignáz (1998), *Türk Halk Türküleri* (hzl. Ali Osman Öztürk), Ankara.
- ÖZBEK, Mehmet (1994), *Folklor ve Türkülerimiz*, İstanbul 1994.
- ÖZTELLİ, Cahit (2002), *Evlerinin Önü / Türküler*, İstanbul.

- RADLOFF, Wilhelm-KÚNOŞ, Ignáz (1998), *Proben VIII* (hzl. Saim Sakaođlu-Metin Ergun), Ankara.
- ULUDEMİR, Muammer (1970), *Türküler I*, Ankara.
- YAKICI, Ali (2007), *Anonim Halk Şiirinde Türkü*, Ankara.
- YARDIMCI, Mehmet (1999), *Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri*, Ankara.